

SZERZETESÉK ÉS MONOSTOROK A IUSTINIANUSI JOG FORRÁSAIBAN

SÁRY PÁL
egyetemi docens (PPKE JÁK)

A keresztény Római Birodalom szerzeteseinek magatartását, életvitelét, jogait és kötelezettségeit, valamint a monostorok jogi helyzetét az egyházi előírások (szerzetesi regulák és zsinati kánonok) mellett a császári rendeletek is részletesen szabályozták.¹ A római uralkodók közül – más szabályozási tárgyakhoz hasonlóan – e körben is kiemelkedő jelentőségű Iustinianus császár (527–565) jogalkotása.² Jelen tanulmány a iustinianusi jog e kevésbé ismert szeletét kívánja bemutatni, mely számos érdekességgel szolgál a szerzetesség története iránt érdeklődők számára.

A monostori életre vonatkozó első, jelentős rendeletét 529 januárjában bocsátotta ki Iustinianus.³ A keleti *praefectus praetorió*nak címzett *mandatum* kimondta, hogy a férfi és a női szerzetesek nem lakhatnak együtt, közös monostorban: a férfiakat és a

¹ Vö. CHARLES A. FRAZEE: Late Roman and Byzantine Legislation on the Monastic Life from the Fourth to the Eighth Centuries. *Church History* 51 (1982) 263–279.; GIORGIO BARONE ADESI: *Monachesimo ortodosso d'oriente e diritto romano nel tardo antico*. Milano, 1990.

² Vö. AUGUST KNECHT: *System des justinianischen Kirchenvermögensrechtes*. Stuttgart, 1905, 55–66.; HAMILCAR S. ALIVISATOS: *Die kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Justinian I*. Berlin, 1913, 98–112.; BALANYI GYÖRGY: *A szerzetesség története*. Budapest, 1923, 63–65.; JOHN CHAPMAN: The Laws of Justinian and the Holy Rule. In *Saint Benedict and the Sixth Century*. London, 1929, 57–74.; BRANKO GRANIĆ: Die rechtliche Stellung und Organisation der griechischen Klöster nach dem justinianischen Recht. *Byzantinische Zeitschrift* 29 (1929) 6–34.; UÓ: Die privatrechtliche Stellung der griechischen Mönche im V. und VI. Jahrh. *Byzantinische Zeitschrift* 30 (1929/30) 669–676.; JOSEPH LAMMEYER: *Die juristischen Personen der katholischen Kirche*. Paderborn, 1929, 60–65.; TIMOTHEUS SCHÄFER: Iustinianus I et vita monachica. In *Acta congressus iuridici internationalis*. Roma, 1935, I. 173–188.; ARCTURUS TABERA: Professio monastica causa divortii in iure Iustiniani. In *Acta congressus iuridici internationalis*. Roma, 1935, I. 189–199.; RICCARDO ORESTANO: Beni dei monaci e monasteri nella legislazione giustiniana. In *Studi in onore di Pietro De Francisci*. Milano, 1956, III. 561–593.; FRAZEE I. m. 271–276.; LOUIS BREHIER: *A bizánci birodalom intézményei*. Budapest, 2003, 538–541.

³ C. 1,3,43.

nőket szigorúan el kell egymástól különíteni, hogy semmiféle erkölcsstelenséggel ne lehessen őket gyanúsítani.

Az elkülönítés (*segregatio*) végrehajtásával kapcsolatban a rendelet a következőket írta elő. Ott, ahol a férfiak vannak többen, a helyi püspök rendelkezése alapján a nőket helyezték át egy másik, megfelelő helyre. Ha a nők vannak többen, vagy ha a számuk a férfiakéval megegyezik, a férfiakat helyezték át, s a nők maradjanak a monostorban. Ilyen esetekben a monostorhoz tartozó vagyontárgyakat osszák meg. A magukra maradt nők kétkézi munkában való segítésére a helyi püspök bízson meg egy öregembert, s rendeljen ki számukra egy presbitert és egy diakónust a liturgia végzésére és az oltáriszentség (*sancta communio*) kiszolgáltatására, akik azonban nem lakhatnak együtt a nőekkel. A császár nyomatékosan kérte a helyi püspököket a rendeletben foglaltak pontos végrehajtására, melyre egy éves határidőt szabott.

529 októberében egy császári rendelet csökkentette az egyház adóterheit.⁴ Mint tudjuk, a városi tanácsosok (*curiales*) e korban saját vagyonukkal feleltek az adók behajtásáért. Éppen ezért az államhatalom igyekezett megakadályozni a *curialisok* vagyonának csökkenését. Abban az esetben, ha egy városi tanácsos – akár élők közötti, akár halál esetére szóló – ingyenes jogügylet által átruházta vagyonát (ill. valamely vagyontárgyát) egy olyan személyre, aki nem tartozott a *curialisok* rendjéhez, az ingyenesen szerző fél egy speciális adó fizetésére volt köteles (*lucrativa inscriptio*). Iustinianus a helyi egyházak és egyházi karitatív intézmények (vendégházak, szegényházak, lelencházak, árvaházak, idősek otthonai) mellett a monastorokat is mentesítette e vagyonszerzési adó fizetésének kötelezettsége alól.

530 márciusában a császár újabb kedvezményben részesítette az egyházi intézményeket.⁵ Az isteni jognak és a közjognak (*divinum publicumque ius*) a magánszemélyek érdekeinél (*privata commoda*) való előbbrevalóságát hangsúlyozó rendelet a kegyes célú ajándékok és végrendeleti juttatások megszerzése érdekében a helyi egyházak, a karitatív intézmények, valamint a férfi ill. női monastorok (*monasteria masculorum vel virginum*) által indítható keresetek elévülésének határidejét – az emberi élet leghosszabb időtartamának tekintett – 100 évben állapította meg. E hosszú (az általános elévülési időnél jóval hosszabb) határidő a kötelmi jogi és a dologi jogi keresetek elévülésére egyaránt vonatkozott.

Egy fél évvel később a császár az apátválasztás rendjét szabályozta.⁶ A keleti *praefectus praetorió*nak címzett, 530 novemberében kiadott *mandatum* értelmében az apát (*abbatus*) ill. apátnő (*abbatissa*) halála esetén a monostor (*monasterium*) ill. vezekelőház (*asceterium*) szerzetesei maguk választották meg új előljárójukat, ügyelve arra, hogy a közösség legjellemesebb tagjára essen a választás. A rendelet többször is hangsúlyozta, hogy a szerzetesek a választás (*electio*) során elsősorban ne az életkorra, hanem a tiszta jellemre, a feddhetetlen, aszketikus életvitelre legyenek tekintettel. A választás csak akkor volt eredményes, ha a jelölt a szavazatok „nagyobb részét” (*maior*

⁴ C. 1,2,22.

⁵ C. 1,2,23.

⁶ C. 1,3,46. Itt érdemes megjegyezni, hogy egy 484 és 524 között kiadott – tehát Anastasius, Zénón vagy Iustinus által alkotott – császári rendelet kimondta, hogy minden monastornak külön apátja kell, hogy legyen; ugyanaz a személy nem állhat egyszerre két monastor élén (C. 1,3,39).

pars), tehát azok abszolút többségét megszerezte. A választás eredményét a helyi püspököknek is jóvá kellett hagynia, aki végül beiktatta hivatalába az új apátot ill. apátnőt.⁷

531 novemberében Iustinianus újabb privilégiummal ruházta fel az egyházat. Rendeletében kimondta, hogy a püspökök, a presbiterek, a diakónusok, a szubdiakónusok és különösen a szerzetesek, bár ők nem klerikusok („*et praecipue monachos, licet non sint clerici*”), élvezzenek mentességet (*immunitas*) a gyámság (*tutela*) és a gondnokság (*cura*) ellátásának terhe alól.⁸ E feladatok ellátása egyébként – mint tudjuk – minden római polgárnak kötelessége volt (*munus tutelae et curae*).⁹

Iustinianus a feleségével együtt szívesen nyújtott anyagi támogatást a különböző egyházi intézményeknek, köztük a monastoroknak is. Ez jól kitűnik egyik rendeletéből, melyet szintén 531 novemberében bocsátott ki, s melyben különféle utasításokat adott a császári vagyon kezeléséért felelős főtisztviselőknél.¹⁰

A *mandatum* egyik szakasza utal arra, hogy mind maga a császár, mind Theodora császárné számos vagyontárgyat ajándékozott, adott el, ill. juttatott egyéb jogcímen a szent egyháznak (*sacrosanctis ecclesiis*), a vendégháznak (*xenonibus*), a szegényháznak (*ptochotrophis*), a püspököknek (*episcopis*), a szerzeteseknek (*monachis*) és más számtalan személynek (*et aliis innumerabilibus personis*). A rendelet ezeket az ajándékozásokat és egyéb ügyleteket megerősítette, s kimondta, hogy azok, akik e juttatások miatt esetleg kárt szenvedtek, az egyházi intézmények ellen pert nem indíthatnak, igényüket záros (négy éves) határidőn belül kizárólag a császári kincstárral szemben érvényesíthetik.

531 novemberében Iustinianus további rendeleteket is alkotott. Ezek közül az egyik terjedelmes *constitutio* több szempontból is érintette a szerzeteseket.¹¹ Egyrészt kimondta, hogy az, aki elhagyja szerzetesi hivatását, s világi pályára lép, köteles városi tanácsosi szolgálatot teljesíteni, ha pedig elrejtőzik, a városi tanács (*curia civitatis*) elkobozhatja teljes vagyonát. A kilépett szerzetes azonban mindezt elkerülheti, ha a rendelet kiadásától számított egy éven belül visszamegy a monastorába, s folytatja az aszkéta életet.¹²

A rendelet megtiltotta, hogy a szülők kitagadják szerzetesi pályára lépett gyermekeiket, s kimondta, hogy ha valaki részére azzal a feltétellel hagytak valamit végren-

⁷ Korábban a szerzetesek valószínűleg a monastorba való belépésük sorrendjében töltötték be az apáti tiszteket. Ezt a mechanikus eljárást váltotta fel a választás, ahol nem a kort, a monastorban töltött időtartamot, hanem a jellemet, a belső adottságokat vették figyelembe. CHAPMAN szerint (i. m. 60.) Iustinianus e rendelkezését Szent Benedek néhány évvel korábban kiadott regulájából vehette át, melynek hatvanegyedik fejezete szerint az apátot a szerzetesek választják érdemeire és bölcs tanítására tekintettel, függetlenül attól, hogy hol áll az illető „a közösség sorrendjében” (mikor lépett be a monastorba).

⁸ C. 1,3,51.

⁹ A Marcianus császár által 451-ben összehívott Khalkédóni Egyetemes Zsinat 3. kánonja éppen ezért – a világi törvényre hivatkozva – még engedélyezte a klerikusoknak és a szerzeteseknek, hogy gyámi feladatokat lássanak el.

¹⁰ C. 7,37,3.

¹¹ C. 1,3,52.

¹² Itt érdemes említést tenni Valens császár egyik rendeletéről. A 370-ben vagy 373-ban kiadott *mandatum* értelmében azoknak a *curialis*oknak, akik elhagyták municipiumukat és a sivatagban

deleti úton, hogy gyermekeket kell nemzenie (*condicio liberorum procreandorum*), a feltételt akkor is beálltnak kell tekinteni, ha az illető szerzetes lett.

A *constitutio* záró része a válás egyes jogkövetkezményeit rendezte. Kimondta, hogy ha a házasság felbontásának oka a házasságot, hogy egyikük szerzetes legyen, egyiküket sem érheti semmilyen joghátrány. Ilyenkor azoknak a szabályoknak kell érvényesülniük, melyek halál esetén (*in casum mortis*) irányadók: a nő visszakapja a hozományát (*dos*), a férfi pedig az általa adott házasság előtti ajándékot (*donatio ante nuptias*), s a férfi monostorba vonulása esetén a nő egy évig nem köthet újabb házasságot.

Iustinianus több rendeletében is szabályozta a nőrablás (*raptus*) büntetőjogi következményeit.¹³ Az 533 novemberében kiadott, s a főudvarmesternek (*magister officiorum*) címzett *mandatum*a kimondta, hogy az Istennek szentelt szüzek, özvegyek és diakonisszák elrablójait (*raptores virginum vel viduarum vel diaconissarum, quae deo fuerint dedicatae*) bűntársaikkal együtt halálbüntetéssel és vagyonelkobzással (*poena mortis et bonorum amissio*) kell sújtani, mivel cselekményük nemcsak az embereket, hanem magát a mindenható Istent is sérti. A rendelet felszólította a birodalom *praefectus*ait, *vicarius*ait és helytartóit, hogy mindent kövessenek el az ilyen bűntettek felderítése, és az elkövetők megbüntetése érdekében. Kimondta továbbá, hogy az elkövetőket ilyen esetekben nem illeti meg az eljáró fórummal szembeni kifogás (*praescriptio fori*), bármilyen rangúak legyenek is az illetők. A rendelet értelmében szerzetesnők elrablása esetén az elkövetők elkobzott vagyona az érintett vezeklőház ill. monostor tulajdonába került.¹⁴

Az ugyanebben a hónapban – tehát 533 novemberében – kiadott iustinianusi jogi tankönyv, mely egyben törvénykönyv is volt, szintén halállal büntette a szüzek, özvegyek és az apácák erőszakkal való elrablását (*per vim raptus virginis vel viduae vel sanctimonialis*).¹⁵ Az *Institutiones* más helyen nem tesz kifejezetten említést a szerzetesekről és a monostorokról. Több helyen is használja azonban a „tiszteletre méltó helyek” (*venerabiles loci*) kifejezést, mely mint gyűjtőfogalom egészen biztosan a monostorokat is magában foglalta. A tankönyv szerint a tartozatlan fizetés általában vissza-

élő szerzetesekhez csatlakoztak, vissza kellett térniük városukba és folytatniuk kellett a közszolgálatot. Ha nem engedelmeskedtek a császári parancsnak, teljes vagyonukat elkobozták a közterheket viselő *curialisok* javára (CTh 12,1,63 = C. 10,32,26). Míg tehát az ariánus Valens a zömében ortodox hitű szerzetesekhez való csatlakozást büntette, Iustinianus éppen ellenkezőleg lépett fel, s a szerzetesi hivatás elhagyását szankcionálta.

¹³ Vö. RICHARD HAASE: Justinian I und der Frauenraub (raptus). *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung* 111 (1994) 458–470.

¹⁴ C. 1,3,53 = 9,13,1. Itt érdemes megemlíteni, hogy a szent szüzek és özvegyek elrablását már a IV–V. századi keresztény császárok is szigorúan büntették. II. Constantius 354-ben kimondta, hogy az, aki Istennek szentelt szüzet vagy özvegyet elrabol, akkor is büntetendő, ha a nő beleegyezik a házasságba (CTh 9,25,1). Iovianus 364-ben kiadott constitutiója értelmében főbenjáró büntetéssel kellett sújtani azt, aki házassági célból elcsábított egy szent szüzet vagy özvegyet (CTh 9,25,2 = C. 1,3,5). Honorius 420-ban a szent szüzek elrablójait deportációval és vagyonelkobzással rendelte büntetni (CTh 9,25,3 = 16,2,44 = C. 1,3,19).

¹⁵ Inst. 4,18,8.

követelhető volt, de ha a helyi egyház, vagy más tiszteletre méltó hely részére fizettek ki valamit tartozatlanul hagyomány (*legatum*) vagy hitbizomány (*fideicommissum*) címén, azt nem lehetett visszakövetelni.¹⁶ A iustinianusi mű többször is kiemeli, hogy kétszeres összegben kell elmarasztalni azokat, akik az egyházak vagy más tiszteletre méltó helyek részére rendelt hagyományok vagy hitbizományok kiadását elmulasztják.¹⁷

533 vagy 534 folyamán alkotta meg Iustinianus az alábbi tartalmú, számos egyházi kérdést rendező *constitutióját*.¹⁸ A keleti *praefectus praetorió*nak címzett, keltezés nélkül fennmaradt *mandatum* első része az eljegyzés (*sponsalia*) felbontásának jogkövetkezményeit szabályozta. Utalt arra, hogy az általános szabályok szerint az eljegyzést felbontó fél vagyoni hátrányt szenved: az általa adott eljegyzési foglalót (*arra*) elveszíti, ill. az általa kapott foglaló értékének kétszeresét kell visszaadnia. E szabályok azonban nem érvényesültek akkor, ha az illető azért állt el a házasságtól, mert a szerzetesi hivatást választotta. Ilyenkor tehát a foglaló visszajárt, ill. csak a foglaló értékét kellett visszaszolgáltatni.

A rendelet a szerzetesek öröklési jogi jogosultságaival is foglalkozott. Kimondta, hogy a szülők nem gátolhatják meg azt, hogy gyermekük a szerzetesi hivatást válassza, s nem tagadhatják ki emiatt gyermeküket: az ilyen gyermekeknek legalább a törvényes örökrészük egynegyed részét (*quarta portio*), vagyis a köteleSRészt meg kellett kapniuk, ha pedig végrendelet hiányában törvényes öröklésre került sor, a teljes törvényes örökrészükre igényt tarthattak. Az egyéb kérdésekre is kitérő *constitutio* többek között azt is kimondta, hogy ha egy szerzetes visszatér a világi életbe, minden vagyonátárgya az általa elhagyott monostorra száll.¹⁹

A császár 534 szeptemberében kibocsátott rendelete az egyházi intézmények részére rendelt, kegyes célú hagyományok kezelését szabályozta.²⁰ Szigorúan megtiltotta, hogy a helyi egyházakra, a vendégházakra, a kórházakra, a szegényházakra és a monastorokra hagyott vagyoni javakat a vagyonkezeléssel megbízott személyek (az egyházak esetén az *oconomusok*, a karitatív intézmények és a monastorok esetében pedig azok előljárói) elidegenítsék. Az ilyen ügyleteket a *constitutio* érvénytelennek nyilvánította. Kimondta, hogy az átruházott javak gyümölcseikkel együtt visszakövetelhetők, s minden felmerülő kárért maguk az ügyletet megkötő egyházi személyek, ill. azok örökösei tartoznak felelősséggel.

Iustinianus a szerzetesek és a monastorok jogi helyzetét az előbbieknél jóval nagyobb részletességgel szabályozta – a kodifikációs munkálatok lezárása (534) után kiadott – novelláiban. Az 535 márciusában alkotott 5. novella – mint a címe (*De monachis*) is mutatja – teljes egészében a szerzetesekről szólt. A kilenc fejezetből álló *constitutio* első fejezetének értelmében monastort csak akkor lehetett építeni, ha

¹⁶ Inst. 3,27,7.

¹⁷ Inst. 4,6,19 = 4,6,23 = 4,6,26 = 4,16,1.

¹⁸ C. 1,3,54.

¹⁹ A Codex Iustinianus szerint már 484 és 524 között született egy császári rendelet, melynek értelmében azok, akik elhagyták monastoraikat, nem kapták vissza az oda bevitt ingóságait: „*qui monasteria sua relinquunt, non recipiunt mobilia quae iis intulerunt*” (C. 1,3,38).

²⁰ C. 1,3,55.

azt a helyi püspök engedélyezte, s a kiválasztott helyet imádságával és egy keresztfelállításával megszentelte.²¹

A második fejezet a novíciusok helyzetét szabályozta. A novíciátus időtartamát három évben határozta meg. A jelöltek ez idő alatt laikus ruhát viseltek, teológiát tanultak, s nyilatkozatot tettek az apátnak arról, hogy milyen státuszúak (szabadok vagy rabszolgák), s hogy miért kívánnak szerzetesek lenni.²² Ha a három éves próbaidő (*triennium*) letelt, s a jelöltek meggyőzték előljáróikat és a többi szerzetest alkalmaságukról, magukra ölthették a szerzetesi ruhát (*monachus habitus*). Azok, akik rabszolgák voltak, a novíciátus leteltével szabadokká váltak. Ha valaki egy novíciusról azt állította, hogy az az ő rabszolgája, aki azért jelentkezett szerzetesnek, mert lopást követett el, s a monostorban akart elrejtőzni, a rendelet értelmében az ügyet alaposan ki kellett vizsgálni. Először azt kellett tisztázni, hogy valóban rabszolga-e a novícius, majd azt, hogy tényleg lopás vagy más bűncselekmény elkövetése miatt akart-e elrejtőzni a monostorban. Ha a vád bizonyítást nyert, a szolgát vissza kellett adni gazdájának a lopott dolgokkal együtt, ha azok a monostorban voltak. A gazda azonban köteles volt megesküdni, hogy nem fogja bántani szolgáját. Ha a vád alaptalannak bizonyult, s igazolást nyert, hogy a szolga a monostorba lépése előtt engedelmes volt és erényes életet élt, a monostorban maradhatott, s így megszabadult gazdája hatalma alól. A novíciátus leteltével a volt rabszolgát már semmiképpen sem lehetett visszakövetelni, de ha az illető valóban lopott valamit, azt a tulajdonosnak vissza kellett adni. Abban az esetben, ha a volt rabszolga, miután a novíciátus leteltével szabaddá vált, a világi életet választva elhagyta a monostort, őt egykori gazdája visszahívhatta a szolgaságba (*revocatio in servitutum*), a többi szolgái közé.

A következő *caput* elrendelte, hogy a szerzeteseknek ne legyen saját lakásuk (*propria habitatio*), hanem étkezzenek és aludjanak együtt, egy helyiségben, ahol mindenkinek legyen meg a saját fekvőhelye (*propria stratura*). Ezt azzal indokolta, hogy a szerzetesek így tanúi lehetnek egymás erkölcsösségének (*honestas*) és tisztaságának (*castitas*), s ez megakadályozza, hogy túl sokáig aludjanak. A rendelet csupán néhány szerzetesnek engedélyezte, hogy remeteként külön éljen, a többieknek szigorúan előírta a közös zárdában (*coenobium*) való lakást, és az apáttal szembeni engedelmisséget.²³

²¹ Iustinianus ezzel lényegében a Khalkédóni Zsinat 4. kánonját erősítette meg. A szinódus a monostoralapítást a helyi püspök engedélyéhez kötötte és a szerzeteseket a püspök joghatósága alá rendelte. Vö. SZUROMI SZABOLCS ANZELM: A püspöki joghatóság és a szerzetesi közösségek a VI. századig. In Kránitz Mihály (szerk.): *Az atyák dicsérete. A 60 éves Vanyó László köszöntése*. Budapest, 2002. 238. Hozzátehetjük ehhez, hogy már Iustinianus uralkodása előtt, 484 és 524 között született olyan császári *constitutio*, mely kimondta, hogy a monostorok előljárói (*antistes*) a helyi püspök felügyelete alá tartoznak (C. 1,3,39).

²² Itt érdemes megjegyezni, hogy a Khalkédóni Zsinat 4. kánonja szerint rabszolgákat csak gazdájuk beleegyezésével lehetett felvenni szerzetesnek a monostorokba. Zénón császár 484-ben szintén úgy rendelkezett, hogy a rabszolgák uruk engedélyével lehetnek szerzetesek: ilyen esetben a *dominus* elvesztette tulajdonjogát szolgája felett, de ha a szolga később elhagyta a szerzetesi életet, visszakérült volt gazdája tulajdonába (C. 1,3,37).

²³ Iustinianus tehát – amint arra BRÉHIER (i. m. 539.) rámutat – Nagy Szent Vazul (Baszileiosz) monasztikus eszményét kívánta megvalósítani, elvetve a keleti laura-rendszert, ahol a szerzetesek

A negyedik fejezet kimondta, hogy ha egy szerzetes elhagyja a monostort, minden vagyontárgyának, melyekkel a monostorba lépésekor rendelkezett, a monostor tulajdonában kell maradnia, így azok kiadása nem követelhető.

Az ötödik *caput* értelmében a monostorba lépés előtt mindenkinek lehetőséget kellett adni arra, hogy szabadon rendelkezzen a vagyona felől. Ennek hiányában vagyona a monostorba való belépéssel a monostorra szállt.²⁴ Ha a szerzetes végrendelet nélkül hunyt el, s voltak gyermekei, meg kellett nézni, hogy azok a kötelelsruészüknek megfelelő részt ajándék, hozomány vagy házasság előtti ajándék címén megkapták-e a vagyonából. Ha ezt megkapták, többre nem tarthattak igényt, ha viszont nem, követelheték a kötelelsruészük kiadását.²⁵ Ha egy nős ember elvált a feleségétől, hogy szerzetes legyen, vissza kellett adnia feleségének a hozományát, s mindazt ki kellett adnia, amiben halála esetére megállapodtak.

A következő fejezet újból kimondta, hogy a monostort elhagyó szerzetes vagyontárgyainak a monostorban kell maradniuk, s hozzátette ehhez, hogy a kilépett személy köteles a tartományi helytartó (*iudex provinciae*) szolgálatába állni. A hetedik *caput* értelmében annak a szerzetesnek a vagyontárgyai, aki elhagyta monostorát, hogy átmenjen egy másik monostorba, az első monostor tulajdonában maradtak.²⁶ A rendelet felszólította az apátokat (*abbates*), hogy az ilyen vándorló szerzeteseket ne fogadják be, mert azok magatartása méltatlan a szerzetesi élethez. Kérte továbbá a püspököket (*episcopi*) és a főapátokat (*archimandrita*) is, hogy akadályozzák meg a szerzetesek ilyen magatartását.²⁷

A következő *caput* szerint az a szerzetes, aki méltónak bizonyult arra, hogy klerikussá ordinálják, továbbra is köteles volt megtartani a szerzetesi élet szabályait.²⁸

egymástól bizonyos távolságra fekvő, külön cellákban éltek. Szent Vazul bővebben kifejtett szabályzatának (*Regulae fusius tractatae*) hetedik fejezetében számos érveléssel alátámasztotta a közösségi élet szükségességét: ezek az érvek a császárt is meggyőzhették. Iustinianus emellett – mint már említettük – a nyugati szerzetesség fejlődését is figyelemmel kísérte. CHAPMAN szerint (i. m. 63.) a császár a közös *dormitoriumra* vonatkozó előírást Szent Benedek regulájából vette át, melynek huszonkettedik fejezete szerint a szerzeteseknek egy helyen kellett aludniuk, külön ágyakban.

²⁴ Fontos előzményként érdemes itt említést tenni II. Theodosius császár egyik rendeletéről, mely 434-ben kimondta, hogy ha egy szerzetes végrendelet nélkül hal meg, s nincs túlélő rokona, vagyona a monostorra száll, kivéve, ha az illető *colonus*, *libertinus* vagy *curialis*, mert ezekben az esetekben *dominusa*, *patronusa* ill. a városi tanács örököl utána (CTh 5,3,1 = C. 1,3,20).

²⁵ A rendelet *quartáról* beszél, ami a törvényes örökrész egynegyedét, vagyis a kötelelsruészét (*debita portio*) jelenti.

²⁶ Érdekeséggé válhat megemlíthető, hogy Szent Pakhomiosz regulája értelmében, ha egy szerzetest az egyik házból egy másikba helyezték át, az illető köteles volt vagyontárgyait (néhány személyes használati tárgy kivételével) az előbbi intézményben hagyni (83. pont).

²⁷ Az ún. „girovágus”, magyarul „körülcsatangoló” szerzetesekről Szent Benedek is rendkívül elítélően nyilatkozott regulája első fejezetében.

²⁸ CHAPMAN (i. m. 70.) itt is érdekes párhuzamot mutat ki a iustinianusi szabályozás és Szent Benedek regulája között. A regula hatvankettedik fejezetének értelmében az áldozópappá vagy diakónussá szentelt szerzetesnek óvakodnia kellett a büszkeségtől és a kevélységtől, s továbbra is követnie kellett az apát utasításait: papsága ürügyén nem feledkezhetett meg az engedelmességről és a fegyelemlről. Érdemes itt megemlítenünk, hogy Arcadius császár 398-ban kifejezetten arra utasította a püspököket, hogy ha klerikusra van szükségük, ordináljanak szerzeteseket klerikussá, hogy a laikusok megmaradjanak abban az állapotukban, melyben elláthatják közjogi kötelezettségeiket (CTh 16,2,32).

Így nem nősülhetett meg, annak ellenére, hogy ezt egyes klerikusok – a kántorok és a lektorok – megtehették. Ha az illető megházasodott vagy ágyasokat fogadott, s buja életet élt, a klérusból ki kellett zárni. A rendelet értelmében az ilyen személy ezek után semmiféle állami hivatalt nem tölthetett be.

A novella utolsó fejezete felszólította a helyi püspököket, hogy az apátok kiválasztásakor és ordinálásakor ne az életkort és a rangot vegyék alapul, hanem azt nézzék, hogy az összes szerzetes közül ki a legméltóbb arra, hogy a monostor élén álljon.

A szintén 535 márciusában kibocsátott, 6. iustinianusi novella a különböző egyházi tisztségek betöltésének feltételeit szabályozta. A rendelet első fejezete – mely a püspökké szentelés feltételeivel foglalkozott – utalt arra, hogy a szerzetesek közül (*ex monachis*) is szentelnek püspököt. Sőt, kimondta azt, hogy közhivatal ellátására vagy *curialisi* szolgálatra kötelezett személy csak akkor szentelhető püspökké, ha ifjú korától monostorban élt, s így megszabadult korábbi kötöttségeitől.

A novella hatodik fejezete a diakonisszákról szólt. A szövegből kiderül, hogy a zárdákban is voltak diakonisszák. A *constitutio* értelmében szükség esetén a vezeklőházakban élő nőket – az általános szabálytól eltérően – ötven éves koruk elérése előtt is diakonisszává lehetett avatni. A rendelet – kíméletlen szigorral – azt is kimondta, hogy az a diakonissza, aki elhagyja szent szolgálatát, s férjhez megy, vagy egyszerűen más életmódot választ, halálbüntetést érdemel, és vagyonát – amennyiben monostorban élt, a monostor számára – el kell kobozni.

A császár 7. novellája az egész birodalom területén forgalomképtelenné nyilvánította az egyházi ingatlanokat (*res immobiles ecclesiasticae*).²⁹ Az 535 áprilisában kiadott *constitutio* első fejezete megtiltotta az apátoknak és az apátnőknek, hogy a monostoruk tulajdonában álló ingatlanokat eladják, elajándékozzák, elcseréljék, örökhaszonbérbe adják vagy elzálogosítsák.

A rendelet tizenegyedik fejezete utalt arra, hogy Alexandriában és a birodalom más helyein egyesek arra vetemedtek, hogy magukat a monostorokat adták el, cserélték el, ill. ajándékozták el, s így az Istennek szentelt házak magánszemélyek tulajdonába kerültek. Az ilyen ügyleteket a császár szigorúan megtiltotta, és érvénytelené nyilvánította.³⁰

A novella tizenkettedik fejezete megtiltotta, hogy az egyházak, a monostorok és az egyházi karitatív intézmények olyan vagyontárgyakat vásároljanak, melyek értéketlenek: ilyen ügyletek esetén az egyházi intézménynek okozott kárért maguk az ügyletet megkötő egyházi személyek (monostorok esetében az apátok) feleltek.

Iustinianus 22. novellája átfogó módon szabályozta a házasság intézményét. Az 536 márciusában kibocsátott, rendkívül terjedelmes (negyvennyolc fejezetből álló) rendelet ötödik fejezete újból kimondta, hogy mind a férj, mind a feleség bármikor, bármiféle joghátrány nélkül, teljesen szabadon elválhat abból a célból, hogy szerze-

²⁹ A novella bevezető része utal az előzményekre: Nagy Leó császár 470-ben még csak a fővárosi egyház ingatlanainak elidegenítését tiltotta meg (vö. C. 1,2,14), majd I. Anastasius 537-ben a tilalmat kiterjesztette a konstantinápolyi pátriárkátus egész területére (vö. C. 1,2,17).

³⁰ Már a Khalkédóni Zsinat 24. kánonja is tiltotta, hogy a felszentelt monostorokat világi lakhelyeké tegyék.

teszi tisztaságban éljen. Ilyenkor azoknak a rendelkezéseknek kellett érvényre jutniuk, melyekben a felek haláluk esetére megállapodtak.

Két iustinianusi rendelet – az 537 májusában kiadott 43., valamint a fél évvel később kibocsátott 59. novella – 1100 konstantinápolyi kézműves műhelynek, üzletnek (*ergasterium, officina*) adómentességet biztosított azzal a feltétellel, hogy egy-egy halottvivő (*decanus*) kiállításával vagy pénzbeli támogatással segítsék elő az ingyenes temetések lebonyolítását. A rendeletek szövegéből kiderül, hogy a fővárosi üzletek közül egyesek monastorok tulajdonában álltak.

A császár 537-ben három olyan novellát is kibocsátott, melyek az egyházi ingatlanok elidegenítését tiltó szabályokat enyhítették. Az év augusztusában kiadott 46. novella a fővároson kívüli, szegényebb egyházaknak és egyházi intézményeknek (köztük a monastoroknak is) engedélyezte, hogy ha másképp nem tudják kiegyenlíteni tartozásaikat, megfelelő formaságok betartásával és a tartományi helytartó jóváhagyásával elidegenítsék ingatlanaikat. Még ugyanebben a hónapban az 54. iustinianusi novella megengedte, hogy a fővároson kívüli, különböző egyházi intézmények – az ún. „tiszteletre méltó házak” (*venerabiles domus*), melyek közé a monastorok is tartoztak – egymás között – a metropolita hozzájárulásával – ingatlanokat cseréljenek, azzal a feltétellel, hogy az ügylet mindkét félnek előnyös legyen. Az októberi keltezésű 55. novella pedig azt engedélyezte a *venerabiles domus* számára, hogy ingatlanaikat az államra ruházzák át, ill. hogy egymással örökhaszonbérleti szerződést kössenek.

A császár 76. novellája 538 októberében újból kimondta, hogy azok, akik szerzetesek akarnak lenni, monastorba lépésük előtt szabadon rendelkezhetnek vagyonukról, később azonban ezt már nem tehetik meg, mert többé nem tulajdonosaik vagyontárgyaiknak: amikor ugyanis belépnek a monastorba, testüket, lelküket és vagyonukat a monastornak szentelik („*cum corpore et anima ipso ingressu ad monasterium dedicare se suasque substantias*”), s ha később elhagyják az intézményt, vagyonuk a monastoré marad. Mindez azonban csak azokra vonatkozott, akik a rendelet kihirdetése után léptek monastorba; azok tehát, akik már korábban szerzetesek lettek, továbbra is szabadon rendelkezhetek vagyonuk felől.

A konstantinápolyi pátriárkának címzett, 539 márciusában kiadott, 79. novella bevezető részében (*praefatio*) Iustinianus mélységes felháborodásának adott hangot amiatt, hogy egyesek szerzetesek és aszkéták ellen pert indítva világi bírókhöz (*civiles iudices*) fordultak, akik az érintett szerzetesek előállítására céljából törvényszolgákat (*executores*) küldtek a szent helyekre (*loca sancta*), megsértve és megzavarva ezzel a tiszteletre méltó intézményeket. Mindezek elkerülése végett a császár – a novella első fejezetében – elrendelte, hogy aki pert akar indítani egy szerzetes ellen, az forduljon a helyi püspökhöz, aki gondos vizsgálat után szolgáltatson igazságot az ügyben.³¹

Iustinianus – a novella második fejezetében – azt is megparancsolta, hogy a hatóságok a szokásosnál gyorsabban járjanak el azokban a perekben, melyekben

³¹ E rendelkezésére utal vissza Iustinianus a klerikusok elleni peres eljárásokat szabályozó 83. novellájának bevezető részében. A. H. M. JONES szerint a *praescriptio fori* a klerikusokat korábban a birodalom keleti felében – a nyugati részekkel ellentétben – nem illette meg (A. H. M. JONES:

szerzetesek is érintettek, hogy azok minél hamarabb megszabaduljanak a pertől, és visszatérjenek szent szolgálatukhoz. A *constitutio* előírásait megszegve eljáró világi bírákat a császár – a novella harmadik fejezetében – hivatalvesztéssel és pénzbüntetéssel rendelte büntetni.

A császár ugyanebben a hónapban – tehát 539 márciusában – még egyszer összefoglalta a szerzetesi életre vonatkozó legfontosabb szabályokat. A „*De monachis et sanctimonialibus et vita eorum*” című 133. novella bevezető részében elismeréssel állapította meg, hogy a szerzetesi élet (*vita monachica*) és a szemlélődés (*contemplatio*) szent dolog (*res est sacra*), ami a lelkeket az Istenhez vezeti, s ami nemcsak maguknak a szerzeteseknek válik javukra, hanem mindenki másnak is javát szolgálja.³² Majd a császár utalt arra, hogy korábban már kiadott egy *constitutiót*, mely előírta, hogy a szerzetesek együtt (egy helyiségben) egyenek és aludjanak, hogy kölcsönösen tanúi lehessenek egymás tisztaságának, s hogy a fiatalabbak tisztelhessék az idősebbeket, akik felügyeletet gyakorolnak felettük.

A novella – melyet a császár szintén a konstantinápolyi pátriárkának címzett – első fejezete ismételten megtiltotta a szerzeteseknek, hogy saját lakással (*habitatio*) ill. cellával (*cellula*) rendelkezzenek, s bármit is a sajátjukként bírjanak („*nullum tamen omnino proprium habere*”).³³ E helyett éljenek együtt önmegtartóztatásban (*continentia*) és csendes nyugalomban (*quieta*), egyenek és aludjanak közösen (*communiter*), hogy ne követhessenek el bünt. Éjjel-nappal együtt legyenek, hogy egymást állandóan ellenőrizhessék. A monostor előljárója (*monasterii praesul*) köteles volt ezeket az előírásokat betartatni.

A császár – saját megfogalmazása szerint – azt kívánta elérni, hogy a szerzetesek ellenőrzése, szemmel tartása (*observatio*) szigorúbb (*vehementior*) legyen. Ennek érdekében elrendelte, hogy a monostoroknak csak egy, legfeljebb két kapuja legyen, kapusként idős, tiszta erkölcsű, jó hírű szerzeteseket alkalmazzanak, akik felügyelnek arra, hogy az apát engedélye nélkül senki ne hagyja el a monostort, s oda kívülről senki ne menjen be, s hogy a monostorokat vegyék körbe erős falakkal.

A második *caput* arról rendelkezett, hogy ha a monostoron belül nincs templom (*ecclesia*), s ezért a szerzeteseknek ki kell járnuk istentiszteletre, mindig előljáróik és idősebb társaik kíséretében menjenek, s az istentisztelet után azonnal térjenek vissza

The Later Roman Empire. Oxford, 1964, I. 492.). Valóban erre utal Nagy Leó császár egyik *constitutiója*, mely csupán azt tiltotta meg 472-ben, hogy a klerikusokat és a szerzeteseket illetékes bírójuk (a lakóhelyük szerinti helytartó, ill. a fővárosban a *praefectus praetorio*) elől más bírói fórum elé citálják (C. 1,3,32). Hozzátehetjük ehhez, hogy Iustinianus uralkodása előtt a szerzeteseket valószínűleg a birodalom nyugati felében sem illette meg a *privilegium fori*; e kiváltság csak a klerikusokra korlátozódott.

³² A novella ötödik fejezetében Iustinianus kifejtette, hogy a szerzetesek az állam érdekében (*pro re publica*), a közügyek sikeres viteléért fohászkodnak, s ezáltal szolgálják a köz javát.

³³ Már Szent Ágoston regulájának negyedik pontja is arra intette a szerzeteseket, hogy semmit se mondjanak a sajátjuknak. Mint CHAPMAN rámutat (i. m. 67.), Szent Benedek regulájának harmincharmadik fejezete szintén kimondta, hogy a szerzetesek semmit sem bírhatnak a sajátjukként: „*neque aliquid habere proprium, nullam omnino rem*”.

a monostorba. Egyébként – lehetőség szerint – a monostor saját templomában kellett az istentiszteleteket tartani, s ezért – a liturgia végzése céljából – négy-öt idősebb, s arra méltó szerzetest pappá ill. diakónussá kellett szentelni, akik kötelesek voltak a fiatalabbakat tanítani.

A harmadik fejezet szigorúan megtiltotta, hogy nők lépjenek be a férfi monostorokba, ill. hogy férfiak lépjék át a női monostorok kapuját. Erre haláleset, temetés ill. a halottért való imádkozás sem adhatott okot, s testvér- vagy más rokonlátogatásnak sem volt helye. A rendelet ezt azzal indokolta, hogy annak a szerzetesnek, aki valóban a mennyei életre törekszik, nincsenek a földön rokoni kapcsolatai: „*cognatio enim monachis in terra non est, quippe qui caelestem vitam sectentur.*”³⁴

Férfiaknak sírjuk sem lehetett női monostorban, s a férfi monostorokban sem lehetett nőt eltemetni. Ha egy szerzetesnő temetésére került sor a monostor falain belül, a temetésen csak az apátnő (*abbatissa*) és a kapus nővér (*ostiaria*) lehetett jelen, a sírásóknak gyorsan kellett dolgozniuk, a többi apácát nem is láthatták, s azok sem láthatták a temetést végző férfiakat.

A következő *caput* a szabályok betartásának biztosítása céljából elrendelte, hogy minden monostor előljárója gondosan ellenőrizze a szerzetesek magatartását, s a legkisebb szabálytalanságot se tűrje el. Az *exarchus*okat (főapátokat) arra kérte, hogy küldjenek *apocrisarius*okat a monostorokba a fegyelem ellenőrzése céljából. Végül a püspökökhöz és a konstantinápolyi pátriárkához fordult, s arra kérte őket, hogy szintén őrkdjenek a monostorok belső rendje felett, és az általuk kiküldött *defensores ecclesiae* útján nyomják el a visszaéléseket.

Az ötödik fejezet elrendelte, hogy minden apát által vezetett monostornak legyenek *apocrisarius*ai, akik a monostor ügyeit intézik.³⁵ Minden női monostornak is rendelkeznie kellett két-három *apocrisarius*szal, akiknek lehetőség szerint eunuchoknak vagy idős, tisztaságukról ismert férfiakkal kellett lenniük. E személyek látták el a monostorok képviselőit, s a nők számára – megfelelő időközönként – az oltáriszentséget is ők szolgáltatták ki. Ügyvitelükkel kapcsolatban csak a monostor kapujában tárgyalhattak az apátnővel.

Az *apocrisarii* (= *responsarii*) – amint a fejezet további részéből kiténik – gazdasági és adminisztratív jellegű feladataik mellett bírói feladatokat is elláttak.³⁶ Azt a szerzetest, aki kisebb bűnt (*mediocre peccatum*) követett el, figyelmeztették, egy időre kiközösítették (*suspensio*) és bűnbánat (*paenitentia*) tartására kötelezték, hogy megjavuljon. Súlyosabb bűn (*maior culpa*) esetén erősebb figyelmeztetésre (*admonitio vehementior*) és kemény elégtétel (*fortis paenitentia*) kiszabására került sor. Azt a szerzetest pedig, aki olyan súlyos bűnt követett el, melyre már nem volt

³⁴ Szent Vazul hosszabb regulájának nyolcadik fejezete is megkövetelte a szerzetesektől, hogy mondjanak búcsút test szerinti rokonaiknak.

³⁵ A monostorok képviselőire már Nagy Leó császár egyik rendeletében is találhatunk utalást. A 471-ben kiadott *constitutio* kizárólag az *apocrisarius*oknak engedélyezte, hogy szükség esetén elhagyják a monostort és a városba utazzanak (C. 1,3,29).

³⁶ Vö. GRANIČ i. m. 27–28.: „Die Funktionen der apocrisarii bestanden in der Erledigung äußerer Klosterangelegenheiten administrativer, gerichtlicher und namentlich wirtschaftsgeschäftlicher Natur.”

orvosság (*medicina*), el kellett távolítani a monostorból (*expulsio*), nehogy a többieket is megfertőzze.³⁷

A novella hatodik fejezete hozzátette ehhez, hogy azt a szerzetest, aki kocsmába (*taberna*) jár, át kell adni a helyi *defensornak* vagy a *praefectus praetorió*nak, meg kell fenyíteni (*castigatio*), és értesíteni kell az apátot, hogy üzze el az illetőt a monostorból.

E fejezetben – mintegy összegzőképpen – Iustinianus meghatározta a szerzetesek két legfontosabb feladatát (*duplex opus*): kötelesek tanulmányozni a Szentírást és fizikai munkát végezni, tehát elmélkedni és dolgozni („*meditari et operari*”). A léha szellem ugyanis semmi jót nem szül: „*mens enim frustra vacans nihil bonorum parit*.”³⁸

Az 539 áprilisában kibocsátott 86. novella nyolcadik fejezete a klerikusok mellett a szerzeteseknek is szigorúan megtiltotta, hogy pátriárkájuk levele nélkül (*absque litteris sanctissimi sui patriarchae*) a fővárosba utazzanak.³⁹ Aki ezt mégis megtette, azt a iustinianusi rendelet hivatásához (szó szerint *schema*-jához, vagyis öltözetéhez) méltatlannak nyilvánította.

A 111. iustinianusi novella 541 júniusában száz évről negyven évre csökkentette az egyházi intézmények (köztük a monostorok) által indítható keresetek elévülésének határidejét. A császár azzal indokolta döntését, hogy a túlzottan hosszú határidő sokszor méltánytalanságokhoz – „rég begyógyult sebek feltépéséhez” – vezetett. E negyven év az általános elévülési időnél természetesen még mindig hosszabb határidőt jelentett.

³⁷ Amint CHAPMAN rámutat (i. m. 68–69.), Szent Benedek regulájának huszonegyedik, huszonötödik és huszonnyolcadik fejezete a bűn és az azért járó büntetés hasonló fokozatait különböztette meg. Hozzátehetjük ehhez, hogy már Szent Ágoston regulája is rendelkezett a javító célzatú büntetés különböző fokozatairól (25–29. pont). Szent Vazul hosszabb regulájának huszonnyolcadik fejezete szintén hasonló elveket fogalmazott meg a büntetés terén: az engedetlen szerzetest előbb meg kellett inteni, majd – ha ez eredménytelennek bizonyult – keményebben meg kellett feddni, s ha ez sem segített, ki kellett vetni a közösségből.

³⁸ A szerzetesek e kettős feladatát, mely a közismert „*ora et labora*” jelmondatban összegezhető, Szent Vazul bővebben kifejtett szabályzatának harminchetedik fejezete, s Szent Benedek regulájának negyvennyolcadik fejezete (vö. CHAPMAN i. m. 74.) egyaránt kiemelte.

³⁹ Ehhez érdemes hozzáfűzni, hogy számos olyan korábbi császári rendeletet ismerünk, mely a társadalmi béke és a köznyugalom érdekében megtiltotta, hogy a szerzetesek a városokba utazzanak. Nagy Theodosius 390-ben minden városból kitiltotta a szerzeteseket (CTh 16,3,1), igaz, e rendelkezését két év múlva visszavonta (CTh 16,3,2). A városba érkező szerzetesek gyakran beavatkoztak az állami ügyek menetébe, pl. meggátolták az általuk igazságtalannak tartott bírósági ítéletek végrehajtását. Ez jól kiténik Arcadius császár egy 398-ban kibocsátott rendeletéből, mely megtiltotta, hogy a klerikusok és a szerzetesek megakadályozzák az elítéltek büntetésének végrehajtását (CTh 9,40,16 = 11,30,57 = C. 1,4,6 = 7,62,29). Jó példa a szerzetesek túlbuzgóságára az az eset, mely Alexandriában történt Szent Cirill (Kürillosz) püspöksége idején (412–444): a nitrai hegyekben élő szerzetesek bementek a városba, és püspökük védelmében lázadást szítottak Oresztész *praefectus* ellen (Szókratész HE 7,14). II. Theodosius 445-ben úgy rendelkezett, hogy a vidéki klerikusok és szerzetesek csak püspöki engedéllyel utazhatnak a fővárosba (C. 1,3,22). Gyakran előfordult, hogy a szerzetesek fellépése a városokban heves vallási vitákhoz vezetett. Nagy Leó császár 471-ben szigorúan megtiltotta, hogy a szerzetesek elhagyják monostoraikat és a városokba, különösen Antiochiába menjenek, s a hitgazságokat vitatva lázadást szítsanak az egyszerű gondolkodású emberek körében (C. 1,3,29).

A császár 117. novellája újraszabályozta a házasság felbontásának feltételeit és jogkövetkezményeit. Az 542 januárjában kiadott rendelet nyolcadik és kilencedik fejezete felsorolta azokat az okokat, melyek esetén a férj ill. a feleség egyoldalú nyilatkozattal elválhatott házastársától. A nő részére *repudium*ra adhatott okot például az, ha férje felségsértési ügybe keveredett, vagy az életére tört, vagy más férfiak kéjének kívánta őt átengedni, vagy alaptalanul vádolta őt házasságtöréssel, vagy más nőt vitt a közös lakásukba. A válásra okot adó felet vagyoni hátrány érte.

A novella tizenkettedik fejezete értelmében büntetés nélkül (*sine poena*) csupán három okból lehetett elválni: (1) ha a férj impotens volt, (2) ha a házastársak egyike monostorba kívánt vonulni, (3) ha a házastársak egyike meghatározott időn belül (valószínűleg öt éven belül) nem tért vissza a hadifogságból.

A tizenharmadik *caput* szerint azt a nőt, aki megfelelő ok nélkül vált el férjétől, büntetésül monostorba kellett zárni. A nő vagyonának kétharmada a gyermekeire szállt, a maradék egyharmad részt pedig a monostor kapta meg. Ha a nőnek nem voltak gyermekei, vagyonának egyharmada a szüleit illette meg, s kétharmad részt kapott a monostor. Ha a nőnek nem voltak gyermekei, s a szülei sem éltek már, teljes vagyona a monostor tulajdonába került.

A novella tizedik fejezete kimondta, hogy a házasság közös megegyezéssel (*ex consensu*) kizárólag a tisztaság iránti vágy (*castitatis concupiscentia*) miatt bontható fel. A hozományt és a házasság előtti ajándékot ilyenkor a közös gyermekek ellátására kellett fordítani. Ha a (szerzetesi) tisztaság céljából (*propter castitatem*) való válás után bármelyik fél újabb házasságot kötött, vagy bujálkodva (*luxuriose*) élt, az őt megillető hozományt ill. házasság előtti ajándékot, s minden egyéb vagyontárgyát elvesztette a gyermekei javára. Ha mindkét szülő ilyen bünt követett el, mindkettőjük vagyona a gyermekeikre szállt, s ha a gyermekek kiskorúak voltak, a vagyon kezelésére a helytartó vagy más állami tisztviselő felügyelőt (ún. *dispensator*) rendelt ki. Ha a bűnös feleknek nem voltak gyermekeik, vagyonukra a kincstár (*fiscus*) tartatható igényt.

544 májusában a császár 120. novellája újból szabályozta az egyházi javak elidegenítésének, örökhaszonbérbe adásának és elzálogosításának kérdéseit. A hosszú *constitutio* hatodik és hetedik fejezetéből érdemes kiemelnünk néhány rendelkezést.

A hatodik fejezetben foglaltak szerint a monastorok előljárói (*primates*) csak a szerzetesek többségének beleegyezésével adhatták örökhaszonbérbe a monastorok ingatlanait. A szerződésnek tartalmaznia kellett egy arra vonatkozó esküt (*iusiurandum*), hogy az ügylet semmiben sem sérti a monostor érdekeit. A fejezet folytatása az egyházi ingatlanok szükség esetén való értékesítését számos formai előírás betartásával, nyilvános árverés során engedélyezte.

A hetedik *caput* újból kimondta, hogy az egyes „tiszteletre méltó házak” (köztük a monastorok) egymás között ingatlanokat cserélhetnek, de az ilyen ügyletek érvényességéhez is megkövetelte az intézményekhez tartozó egyházi személyek többségének beleegyezését. Azoknak a javaknak az átruházását viszont megtiltotta, melyeket az egyes egyházi intézmények a császári vagyonból kaptak. Szigorúan megtiltotta továbbá maguknak a monastoroknak az elidegenítését, s felhatalmazta a püspököket, hogy ha ilyen megtörténne, az elidegenített monastort szerezzék vissza, s állítsák vissza annak eredeti helyzetét. Engedélyezte viszont – bizonyos formai előírások

betartásával – azoknak az egyházi kézben lévő mezőgazdasági ingatlanoknak az átruházását, melyeket súlyos adók terheltek, s jövedelmet nem hoztak. Végül – a fejezet végén – a császár azt is szigorúan megtiltotta az egyházi intézmények vagyoniát kezelő személyeknek, hogy a kezelésükben lévő ingatlanokra vonatkozóan a saját rokonaikkal kössenek bármiféle szerződést.

Iustinianus 131. novellája számos egyházi kérdést újra rendezett. Az 545 márciusában kiadott *constitutio* hetedik fejezete megismételte azt a korábbi rendelkezést, mely szerint senki sem kezdhet monostorépítésbe mindaddig, amíg a kiválasztott helyet a püspök fel nem szenteli imádságával és egy kereszt elhelyezésével.

A tizenegyedik *caput* kimondta, hogy eretnek személy semmilyen egyházi intézménnyel sem köthet ingatlanra vonatkozó bérleti, örökhaszonbérleti vagy adásvételi szerződést. Ilyen ügylet esetén a „tiszteletre méltó hely” visszakapta az ingatlan, s megtarthatta az eretnektől kapott pénzt, az ügyletet megkötő egyházi személyt pedig büntetésből monostorba zárták, és egy évre eltiltották az oltáriszentség (*sancta communio*) vételétől.

Iustinianus 546 májusában kiadott, s a főudvarmesternek (*magister officiorum*) címzett, 123. novellája összefoglalta és számos helyen kiegészítette a klerikusokra és a szerzetesekre vonatkozó jogszabályokat. A rendkívül hosszú – összesen negyvennégy fejezetből álló – *constitutio* első fejezete újból kimondta, hogy *curialis* hivatal betöltésére vagy egyéb közszolgálatra köteles személy csak akkor szentelhető püspökké, ha az illető szerzetesként legalább tizenöt évig monostorban élt. A novella tizenötödik fejezete ugyanezt fogalmazta meg a *curialisok* ill. *officialisok* klérusba való felvételének feltételeként.

A rendelet ötödik fejezete ismételten megtiltotta, hogy a szerzetesek gyámok vagy gondnokok legyenek. A hatodik *caput* a szerzeteseket – a klerikusokhoz hasonlóan – számos további tevékenységtől eltiltotta: a szerzetesek nem lehetek adóösszeírók, adószedők, adóbérlők, mezőgazdasági ingatlanok bérlői, intézői, mások perbeli képviselői, s kezességet sem vállalhattak másokért.⁴⁰ Azt azonban engedélyezte a rendelet, hogy a monostorok ügyintézői (*administratores*) a monostorok nevében a szerzetesek jóváhagyásával bérbe vagy örökhaszonbérbe vegyenek közeli ingatlanokat.

A novella több olyan esetben, amikor büntetést kellett alkalmazni, monostorba zárást rendelt el szankcióként. A tizedik *caput* például kimondta, hogy azt a klerikust, aki szerencsejátékot folytat vagy cirkuszi látványosságokra jár, három évre el kell tiltani szent szolgálatától, és (erre az időre) monostorba kell zárni. A tizenegyedik fejezet szerint az egyházi előírások alapján letett, s a papság soraiból kizárt püspököknek el kellett hagynia városát, s egy másik vidéken monostorba kellett vonulnia. A huszadik *caput* értelmében azt a papot vagy diakónust, aki vagyoni jogi perben hamis tanúvallomást tett, testi fenyegetésben kellett részesíteni, három évre el kellett tiltani a szent szolgálatától, és (erre az időre) monostorba kellett zárni. A harmincadik fejezet a diakonisszákról rendelkezett. Többek között megtiltotta, hogy a diakonisszák férfiakkal éljenek együtt. A tilalmat megszegő, s az előjárója figyelmeztetésének

⁴⁰ Azt, hogy a szerzetesek ingatlanokat béreljenek, már a Khalkédóni Zsinat 3. kánonja is tiltotta.

sem engedelmeskedő nőt az egyházi szolgálatból ki kellett zárni, s élete hátralevő részére monostorba kellett küldeni. Ha voltak gyermekei, vagyonát azok és a monostor között kellett megosztani, ha gyermektelen volt, vagyona egyik felét egyházközsége, másik felét a monostor kapta meg.

A novella számos perjogi előírást rögzített. A huszonegyedik fejezet ismételten úgy rendelkezett, hogy ha valaki egy klerikus, szerzetes, diakonissza vagy apáca ellen pert akar indítani, az a helyi püspökhöz forduljon. A püspöknek döntést kellett hoznia az ügyben. Ha döntését mindkét fél elfogadta, azt a világi hatóság (a helyi *iudex*, vagyis a helytartó) végrehajtotta. Amennyiben a püspök ítélete ellen az egyik fél tíz napon belül tiltakozott (*contradictio*), az ügy világi bíró (tehát a helytartó) elé került. Ha a világi hatóság a püspök ítéletével egyetértett, azt megerősítette (*confirmatio*), és gondoskodott annak végrehajtásáról (*executio*). Amennyiben a világi *iudex* a püspök ítéletével ellentétes döntést hozott, további fellebbezésnek (*appellatio*) volt helye egy magasabb szintű világi hatósághoz. Ha az említett egyházi személyek ellen közbűncselekmény (*crimen*) elkövetése miatt emeltek vádat a püspök előtt, s a vád bizonyítást nyert, a vádlottat meg kellett fosztani egyházi tisztségétől ill. rangjától (*eiectio* ill. *separatio ab honore seu gradu*), s át kellett adni a világi hatóságnak a büntetés kiszabása végett. Amennyiben egyből a világi hatóság elé vitték a *crimen* elkövetésével vádolt egyházi személyt, s ott bűnösségét be is bizonyították, a büntetés kiszabása előtt az illetékes püspök elé kellett tární az ügyet, hogy a terhelő bizonyítékokra tekintettel fossa meg egyházi tisztségétől a vádlottat. Ha a püspök nem találta elegendőnek a bizonyítékokat, elhalaszthatta döntését. Ilyenkor az ügyet a császár elé kellett terjeszteni. Egyházi ügyben (*ecclesiastica causa*) kizárólag a püspök dönthetett az egyházi szabályok szerint (*secundum sacras regulas*), világi bírák (*iudices civiles*) ilyen ügyben nem járhattak el.

A huszonhetedik *caput* értelmében, ha egy klerikus, egy szerzetes, vagy egy monostor ellen indítottak vagyoni jogi pert vagy végrehajtási eljárást, a szent intézmények tiszteletben tartásával kellett fogatosítani az eljárási cselekményeket. Szerzetest nem volt szabad a monostorból előállítani: az alperesi pozícióban lévő szerzeteseket *procuratorok* képviselték a perekben. A szerzetesek személyesen és képviselő útján is indíthattak pert a monostor érdekében. A huszonnyolcadik fejezet megtiltotta, hogy az egyházi rendhez tartozó személyektől, továbbá a szerzetesektől és a diakonisszáktól négy ezüstmél (*quattuor siliquae*) több eljárási illetéket (*sportula*) követeljenek.⁴¹

A harmincnegyedik *caput* összefoglalta az apátválasztás fő elveit. Újból kimondta, hogy az apát (*abbas*) ill. a főapát (*archimandrita*) megválasztásakor a szerzetesek ne a rangra, s ne is a baráti kapcsolatra legyenek tekintettel, hanem olyan szerzetest válasszanak, aki igaz hitű, tiszta erkölcsű, méltó a kormányzásra, és képes a monostori fegyelmet fenntartani. Akit így megválasztottak, azt az illetékes püspök (akinek a joghatósága alá tartozott a monostor), köteles volt hivatalába beiktatni. Mindez a női monastorokra és a vezeklőházakra is vonatkozott.

⁴¹ A klerikusoktól követelhető eljárási díjak összegét már Nagy Leó császár is korlátozta 472-ben (C. 1,3,32).

A harmincötödik fejezet némileg módosította a noviciátusra vonatkozó szabályokat. A rendelet értelmében azoknak a jelentkezőknek, akikről tudott volt, hogy nem alárendelt helyzetűek, az apátok egyből átadhatták a szerzetesi ruhát (*schema monachicum*). Ha a jelentkezőt nem ismerték, vagy az tudottan alárendelt státuszú volt, három évig nem kaphatta meg a szerzetesi ruhát; ez alatt az idő alatt a monostor előljárója meggyőződhetett alkalmassága felől. Amennyiben a három év alatt bárki jelezte, hogy a jelölt az ő rabszolgája vagy *colonusa*, aki azért jelentkezett a monostorba, hogy elkerülje a földművelési kötelezettségeit, vagy mert lopott, vagy más büntetést követett el, a jelöltet az ura (*dominus*) visszakövetelhetette a monostorba bevitt dolgokkal együtt. Ha a három év ilyen igények felmerülése nélkül telt el, s az apát a jelöltet arra méltónak ítélte, átadta számára a szerzetesi ruhát, s az illetőt többé senki sem háborgathatta korábbi státusza miatt. Ha a szerzetes később elhagyta a monostort, s visszatért a világi életmódhoz, visszaállt eredeti (szolgai ill. *colonusi*) státusza.⁴²

A következő *caput* ismételten kimondta, hogy a szerzeteseknek egy közös helyiségben kell aludniuk, hogy így kölcsönösen tanúsíthassák egymás tisztaságát. Csupán a monostorban töltött hosszú idő után, vagy idős korban, vagy testi gyengeségük miatt lakhattak néhányan a monostoron kívül, önálló cellákban az apát tudtával és beleegyezésével. A császár azt is újból parancsba adta, hogy a férfi és a női szerzeteseket különítsék el egymástól (*separatio*), s a püspökök – a szerzetesnők választása alapján – jelöljenek ki egy-egy igaz hitű és tiszta erkölcsű papot vagy diakónust arra, hogy a nőket képviseljék és számukra az oltáriszentséget (*sancta communio*) kiszolgáltassák. Ha az apácák olyan személyt választottak ki erre a szolgálatra, aki sem presbiter, sem diakónus nem volt, a püspök az illetőt – ha erre méltónak találta – felszentelte. Az illető természetesen ezek után sem lakhatott a monostoron belül.

A harminchetedik fejezet vagyoni jogi problémákat rendezett. Kimondta, hogy ha valaki a gyermekeinek vagy bárki másnak a házassághoz vagy a gyermekvállalás feltételével (*sub condicione nuptiarum sive liberorum*) rendel vagyoni juttatást (hozományt, házasság előtti ajándékot, örökséget, hagyományt), s a jogosult monostorba lép, klerikus, diakonissza vagy aszkéta lesz, a feltétel érvénytelennek minősül; azt úgy kell tekinteni, mintha nem írták volna le (*tales condiciones invalidas et pro neque scriptis esse*). Kivételt képezett az az eset, ha az örökhagyó a vagyonát az általa szabott feltétel nem teljesülése esetén a hadifoglyok kiváltására vagy a szegények ellátására (*in redemptionem captivorum aut egentium alimenta*) rendelte fordítani; ezekben az esetekben az örökhagyó végakarátának kellett érvényesülnie.

A harmincyolcadik *caput* szintén öröklési jogi kérdésekkel foglalkozott. Kimondta, hogy ha egy gyermektelen nő vagy férfi a szerzetesi életet (*monachica vita*) választja és monostorba lép, vagyona a monostorra száll. Ha az illetőnek voltak gyermekei, s monostorba lépése előtt nem rendelkezett vagyona felől, a belépése után is

⁴² Itt érdemes megemlíteni, hogy a *colonusok*, vagyis a röghöz kötött mezőgazdasági kisbérlők, Zénon császár 484-ben kibocsátott *constitutiója* szerint csak uruk (az általuk megművelt ingatlan tulajdonosa) engedélyével állhattak be szerzetesnek (C. 1,3,36). Annak a mezőgazdasági ingatlannak ugyanis, melyen több *colonus* élt, nagyobb volt az értéke (jövedelmezősége).

szétoszthatta köztük vagyonát, mindenkinek megadva legalább a kötelesrészét.⁴³ Amit a szerzetes nem adott a gyermekeinek, az a monostort illette. Ha teljes vagyonát (*omnis substantia*) szét kívánta osztani gyermekei között, a monostort akkor is megillette egy (gyermeknek járó) rész (*una pars*). Ha a szerzetes anélkül halt meg, hogy vagyonát szétosztotta volna gyermekei között, azok igényt tarthattak kötelesrészükre, s a monostor csak a maradék vagyonrészt (*reliqua substantiae pars*) tarthatta meg.

A következő *caput* újból kimondta, hogy ha az eljegyzés (*sponsalia*) után a jegyesek egyike monostorba lép, egyik felet sem érheti vagyoni hátrány (*poena*), vagyis az általa adott eljegyzési foglaló (*arra*) visszajár, ill. csak olyan értéket kell visszaadnia, amekkorát ajándékba kapott.

A novella negyvenedik fejezetében a császár ismételten rendezni kívánta annak az esetnek a vagyoni következményeit, amikor a házasságban élő férfi vagy nő lépett monostorba. A rendelet értelmében a szerzetesi *schema* felvételével a házasság automatikusan – válás nélkül – megszűnt („*solvatur matrimonium et citra repudium*”).⁴⁴ Ha a férj lett szerzetes, vissza kellett adnia a hozományt (*dos*) a feleségének, mindazzal együtt, amit tőle kapott, továbbá ki kellett adnia számára a házassági ajándék (*nuptialis donatio*) azon részét, melynek juttatásában (a férj) halála esetére megállapodtak. Ha a nő lépett monostorba, a férj nem adta ki a házassági ajándékot, s megtarthatta a hozomány azon részét, melyben a nő halála esetére megállapodtak, a *dos* többi részét azonban vissza kellett adni a nőnek, mindazzal a vagyontárggyal együtt, ami a nő tulajdonát képezte, de a férj birtokában volt. Amennyiben mindkét fél szerzetes lett, házassági vagyoni jogi megállapodásukat figyelmen kívül kellett hagyni, a férj visszatarthatta a házassági ajándékot, a nő visszakapta a hozományt mindazzal együtt, amit a férjének adott; lényegében tehát úgy kellett eljárni, hogy egyik felet se érje veszteség, ill. egyik fél se tegyen szert haszonra.

A következő *caput* megtiltotta, hogy a szülők kizárják hagyatékukból gyermekeiket azért, mert azok a szerzetesi életet választották; de azt is, hogy a gyermekek tagadják ki monostorba lépett szüleiket. Megtiltotta továbbá, hogy a szülők a monostorból való visszatérésre kényszerítsék gyermekeiket.

A negyvenkettedik fejezet ismételten kimondta, hogy ha egy szerzetes az egyik monostorból átmegy egy másik monostorba, vagyona az előbbi monostor tulajdonában marad. A császár újból felszólította a püspököket, hogy akadályozzák meg a szerzetesek vándorlását egyik helyről a másikra, s hozzátette ehhez, hogy ha a szerzeteseknek bíróság elé kell járulniuk, képviseljék őket *apocrisariusok*: a szerzetesek tehát ilyenkor se hagyják el a monostort. Ha pedig egy szerzetes otthagyja a monostort, hogy világi életet éljen, a helyi püspök és a tartományi helytartó fossa meg tisztességétől és méltóságától, s küldje vissza a monostorba. Ha újból elhagyja a monostort, lásson el hivatali szolgálatot a helytartó mellett.

⁴³ A novella latin fordításában *legitima pars* szerepel, ami azonban itt egyértelműen kötelesrészt jelent, s nem törvényes örökrész. A Corpus Juris Civilis e részének 1833-ban kiadott német nyelvű fordításában helyesen *Pflichttheil* (= kötelesrész) szerepel.

⁴⁴ A korábbiakban láthattuk, hogy a monostorba vonulás jogossá tette a válást. Ha azonban a novíciusi idő végéig nem került sor a válásra, a beöltözés – amint arra Tabera rámutat (i. m. 199.) – *ipso facto* megszüntette a házasságot, ugyanúgy, mint a halál vagy a *capitis deminutio maxima*.

A negyvenharmadik *caput* értelmében annak a személynek a vagyonát, aki egy vezeklőházban vagy monostorban élő nőt (*ascetria* ill. *monastria*) vagy egy diakonisszát, vagy más tiszteleltre méltó (egyházi) öltözetet (*venerabilis habitus*) viselő nőt elrabolt, elcsábított vagy megrontott, el kellett kobozni annak a tiszteleltre méltó helynek (*venerabilis locus*) a javára, melyben a nő lakott. Az elkövető férfit büntérsaival együtt főbenjáró (*capitalis*) büntetéssel kellett sújtani. A nőt – teljes vagyonával együtt – egy olyan monostorban kellett elhelyezni, ahol gondoskodni lehetett biztonságos őrizetéről, hogy hasonló büntett ne ismétlődhessen meg vele. Ha a diakonisszának voltak gyermekei, azok a kötelesrészükre igényt tarthattak.⁴⁵

A novella utolsó fejezete szigorúan megtiltotta, hogy laikusok, különösen a színészek és a prostituáltak szerzetesi ruhát vagy ahhoz hasonló öltözetet vegyenek magukra.⁴⁶ Aki ilyet tett, vagy aki bármilyen módon kicsúfolta az egyházi szokásokat, azt a rendelet értelmében testi büntetésben részesítették és száműzték.

Az 556 májusában kibocsátott, 134. iustinianusi novella a monostorokat számos esetben börtönként rendelte alkalmazni.⁴⁷ A *constitutio* kilencedik fejezete megtiltotta, hogy a nőket – akár köz-, akár magántartozás, akár súlyos büntett elkövetése miatt – közönséges börtönbe (*in carcerem*) zárják vagy férfiak őrizetére bízzák, nehogy a tisztaságuk sérelmet szenvedjen. Ehelyett a vád alatt álló nőket monostorokban vagy női vezeklőházakban kellett fogva tartani, vagy nők őrizetére kellett bízni. A fejezet végén a császár szigorúan megtiltotta, hogy a szerzetesnőket bármilyen peres ügy miatt kihozzák a monostorból vagy a vezeklőházból.

A tizedik *caput* elrendelte, hogy a házasságtörő nőt (*adultera mulier*) zárják monostorba. Ha a nő férje két éven belül jelezte, hogy nejét vissza kívánja fogadni, a nőt vissza kellett engedni hozzá, de ha a két év enélkül telt el, ill. ha a férj ez alatt az idő alatt meghalt, a bűnös asszonynak fel kellett vennie a szerzetesi ruhát, s élete végéig a monostorban kellett maradnia. Ha voltak lemenői, vagyona kétharmadára azok tarthattak igényt, egyharmad rész pedig a monostort illette. Ha nem voltak lemenői, de még éltek a felmenői, ők a vagyon egyharmadát igényelhatték, s kétharmad rész lett a monostoré. Ha a nőnek se lemenői, se felmenői nem voltak, teljes vagyona a monostorra szállt.

A következő fejezet értelmében azokat a férfiakat és nőket, akik törvényes ok nélkül váltak el házastársuktól, életük hátralevő részére monostorba kellett zárni, s vagyonukat az előbbi szabályok szerint kellett felosztani. A novella értelmében a megfelelő ok nélkül elvált személyek monostori elhelyezését a helyi püspököknek kellett elrendelnie.

A tizenkettedik *caput* a házasságtörés minősített esetéről rendelkezett. Azt a korábban házasságtöréssel vádolt férfit, aki megszökött a törvényes büntetés elől, majd

⁴⁵ A latin fordításban itt is *legitima pars* szerepel, amit megint csak kötelesrésznek kell fordítanunk, s nem törvényes örökrésznek. Az említett német fordítás szövegében itt is – helyesen – *Pflichttheil* áll.

⁴⁶ Nagy Theodosius császár már 394-ben megtiltotta a színésznőknek és a testüket áruba bocsátó nőknek, hogy nyilvánosan viseljék az Istennek szentelt szüzek öltözetét (CTh 15,7,12 = C. 1,4,4).

⁴⁷ Vö. JENS-UWE KRAUSE: *Gefängnisse im Römischen Reich*. Stuttgart, 1996, 58–59.

később újra összeállt büntársával, s azt feleségül vette, halállal kellett büntetni, büntársát pedig monostorba kellett zárni élete végéig. Mindkét elkövető vagyonát a fentebbi szabályok szerint kellett felosztani.

A császár életének utolsó évében, 565 márciusában, újabb rendeletet bocsátott ki a püspökké ill. klerikussá szentelés feltételeiről. A 137. novella második fejezete ismételen kimondta, hogy közhivatal ellátására köteles személyt csak akkor lehet püspökké szentelni, ha az illető legalább tizenöt évet monostorban töltött szerzetesként.

A harmadik *caput* úgy rendelkezett, hogy ha a klerikus- vagy apátjelölt ellen vádat emelnek, a *creatiót* el kell halasztani, és a vádat ki kell vizsgálni. Ha bizonyítást nyert, hogy a vádlott az egyházi kánonokat vagy a császári rendeleteket megszegte, a szertartásra nem kerülhetett sor.

A negyedik fejezet elrendelte, hogy rendszeresen tartsanak minden provinciában zsinatokat. A császár felsorolta, hogy milyen kérdésekkel foglalkozzanak a zsinódusok. A felsorolásból kitűnik, hogy a tartományi zsinat többek között a monostorok előljáróival és a szerzetesekkel kapcsolatos ügyekben is hozhatott döntéseket. Az ötödik *caput* értelmében azonban az egyházi előírások megszegésével vádolt apátok és más szerzetesek felett az illetékes püspököknek kellett ítélekeznie, s ha a vád bizonyítást nyert, neki kellett kiszabnia a megfelelő egyházi büntetést (*canonica poena*).

Mint láthatjuk, Iustinianus uralkodásának kezdetétől egészen a végéig folyamatosan bocsátott ki olyan rendeleteket, melyek a szerzetesek életét és a monostorok helyzetét lényegesen érintették. E rendeletekből egyértelműen kitűnik, hogy a császár a szerzetességet a köz javát szolgáló intézménynek tekintette, s igen nagy tiszteletben tartotta. Mindent elkövetett azért, hogy a szerzetesek zavartalanul tudják hivatásukat gyakorolni, s hogy megszilárduljon a monostorokban a rend és a fegyelem.

Iustinianus legfontosabb rendelkezéseit a következőképpen foglalhatjuk össze: (1) a monostoralapítást püspöki engedélyhez kötötte, s a szerzeteseket a helyi püspök joghatósága alá rendelte, (2) parancsot adott a férfi és a női szerzetesek elkülönítésére, s megtiltotta, hogy a férfimonostorokba nők, ill. a női monostorokba férfiak belépjenek, (3) meghatározta az apátválasztás rendjét: az apátot a szerzetesek választották meg jelleme alapján, a választást a beiktatást végző püspököknek is meg kellett erősítenie, (4) megtiltotta, hogy a szülők akadályozzák gyermekük monostorba vonulását: a szülők nem kényszeríthették gyermeküket a monostorból való visszatérésre, s szerzetessé lett gyermeküket nem tagadhatták ki, (5) rendeletei értelmében mind az eljegyzést, mind a házasságot minden joghátrány nélkül fel lehetett bontani, ha az egyik vagy mindkét fél monostorba kívánt vonulni, válás hiányában a szerzetesi ruha felvétele *ipso facto* megszüntette a házasságot, (6) lehetőséget biztosított arra, hogy monostorba lépése előtt mindenki szabadon rendelkezzen vagyona felől: egyébként a szerzetesi pályára lépő személy vagyontárgyai a monostor tulajdonába kerültek, s akkor is ott maradtak, ha az illető később elhagyta a monostort, (7) a noviciátus időtartamát három évben határozta meg: e próbaidő leteltével, s a szerzetesi ruha felvételével azok, akik rabszolgák voltak, szabadokká váltak, (8) szabályozta a szerzetesek monostori életét: a szerzeteseknek a meditáció mellett fizikai munkát is kellett végezniük, közös ebédlőben kellett étkezniük és közös hálóteremben kellett aludniuk, (9) a monostorokat fallal vetette körül, s megtiltotta, hogy a kapun bárki be- vagy kilépjen az apát engedélye nélkül, (10) elrendelte, hogy a bűnelkövető szerzeteseket arányos

büntetésben részesítsék, legvégső esetben a monostorból távolítsák el, (11) elítélte azokat a szerzeteseket, akik egyik monostorból a másikba vándoroltak, s rendelete értelmében ilyenkor az első monostorban kellett maradnia az oda bevitt vagyontárgyaknak, (12) a szerzeteseknek mentességet biztosított a gyámság és a gondnokság ellátása, valamint a világi bíróság joghatósága alól, (13) megtiltotta, hogy a világi hatóságok a monostorokba behatolva zavart keltsenek, s hogy a szerzeteseket bármilyen peres ügy miatt a monostor elhagyására kényszerítsék, (14) elrendelte, hogy minden monostornak legyenek képviselői (*apocrisarii*), (15) korlátozta a monostorok ingatlanainak elidegenítését, s megtiltotta, hogy a monostorok magántulajdonba kerüljenek, (16) a monostorokat számos esetben kvázi-börtönként alkalmazta: pl. elrendelte a szerencsejátékot űző, cirkuszba járó, hamisan tanúskodó klerikusok, a házasságtörő nők és a megfelelő ok nélkül elváló személyek monostorba zárását, (17) halállal büntette a szerzetesnők házassági célból való elrablását, (18) szigorúan büntette a szerzetesek kigúnyolását: megtiltotta, hogy a színésznők és a prostituáltak apácaruhába öltözzenek.

E széleskörű szabályozásból jól láthatjuk, hogy milyen kiemelkedő jelentőséget tulajdonított Iustinianus a szerzetesség intézményének.⁴⁸ Nem csoda, hogy uralkodása alatt ugrásszerűen nőtt a monostorok száma: 536-ban csak a fővárosban és annak külvárosaiban 67 férfimonostor működött.⁴⁹ A iustinianusi politika nagyszerű jelképe az eredetileg Krisztus színeváltozása tiszteletére szentelt, ma pedig Szent Katalin néven ismert (ma is működő) csodálatos monostor, melyet a Sinai-hegy lábánál, azon a helyen építtetett a császár, ahol a hagyomány szerint Mózes az égő csipkebokrot látta.⁵⁰

⁴⁸ A iustinianusi jogalkotás olyan teljeskörű volt, hogy azt a későbbi évszázadok során alig-alig kellett kiegészíteni ill. módosítani. Vö. FRAZEE i. m. 276–279.

⁴⁹ Vö. J. B. BURY: *History of the Later Roman Empire*. London, 1923, II. 362.

⁵⁰ Az egyúttal erődnek is szánt monostor építésének történetéről lásd GEORGE H. FORSYTH: *The Monastery of St. Catherine at Mount Sinai. The Church and Fortress of Justinian*. *Dumbarton Oaks Papers* 22 (1968) 1–19.